

ЗОЛОТНЕ ШИТТЯ З САРМАТСЬКОГО ПОХОВАННЯ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

У 1984 році загін археологічної експедиції Донецького університету під керівництвом С.М. Санжарова досліджував курганну групу біля селища Чугуно-Крепінка Шахтарського району Донецької області.

У сарматському кургані 2 ним було досліджене поховання заможної жінки. За кількістю коштовних речей (бронзового та срібного посуду, амулетів, ювелірних прикрас, тощо) його можна співставити з такими відомими пам'ятками, як Ногайчинський курган, Соколова Могила, хутор Алітуб, Сладковський курган тощо.

Окремі речі з поховання вивчалися Л.Г. Шепко¹, графічне відтворення комплексу та аналіз римських імпорتنих предметів з нього опублікований О.В. Симоненком²; деякі ювелірні прикраси проаналізовано М.Ю. Трейстером та В.І. Мордвінцевою³. Проте й досі матеріали з комплексу фактично залишаються невідомі широкому науковому загалу.

Одяг небіжчиці по традиції був багато прикрашений золотими пластинами, намистинами та дрібним бісером. Такі елементи декорування одягу часто залишаються єдиним джерелом, що дозволяє відтворити костюм. Дрібні деталі одягу, його прикраси сьогодні дуже важко виокремити, але в свій час вони могли відігравати дуже важливу роль. Декор костюму є цікавим насамперед тим, що це завжди складна знакова система. Відповідно, його відтворення може значно доповнити інформацію про соціальний статус, вік, спосіб життя померлого, тощо.

Нажаль, чугуно-крепінське поховання сильно постраждало від гризунів, тому реконструювати вбрання жінки та його декор є неможливим. Проте, окрім нашивних прикрас одягу в похованні було знайдено залишки "золотої парчі" та тканини фіолетового та бежевого кольорів⁴, що розміщувалися на стопах померлої та під ними.

Зазвичай, залишки текстилю у похованнях зберігаються завдяки консервуючим властивостям окислів металів у вигляді фрагментів, якщо вони контактували з металевими виробами (як у цьому випадку), або у вигляді відтисків. Стародавнім та ранньосередньовічним шовкам присвячена низка фундаментальних досліджень⁵. Досить добре досліджене золоте шиття та

золотошвійна справа середньовіччя⁶. В той самий час, через малочисельність знахідок золотного шиття ранньої залізної доби до недавнього часу, та їхньої географічної розрізненості спеціальні роботи по цьому виду джерел практично відсутні. Певні дослідження проводилися у зв'язку з відкриттям комплексів Тілля-Тепе та Соколової могили⁷. Проте в цілому, цей вид джерел ще чекає свого дослідника.

“Золота парча” з чугуно-крепінського поховання, судячи за її розташуванням, прикрашала взуття померлої. Це була не просто тканина, оздоблена золотною вишивкою, а фрагменти парчі, сплетеної з золотних ниток. Структура матеріалу простежується дуже чітко; можна прослідити основу та уток. Тканинне взуття, в тому числі й парадне, прикрашене пряденим золотом та сріблом було широко розповсюджене і дуже високо цінувалося в середині I тис. н.е. в Китаї та Східному Туркестані⁸. Залишки схожого взуття, розшитого золотними нитками, були знайдені в курганах 3 та 4 Першого Ісаківського могильника та в кургані біля Сватової Лучки⁹.

На сьогодні залишки золотної вишивки в пам'ятках першої половини I тис. н.е. відомі на території Північного Афганістану в комплексах Тілля-Тепе; в Північному Причорномор'ї в курганах біля с. Новопилипівка, Сватова Лучка, в Соколовій могилі, в жіночому похованні біля Керчі; в Прикубанні в кургані біля ст. Тифліська; в Поволжі в курганах Сусловського, Старицького, Нікольського могильників, біля с. Косіки, тощо¹⁰.

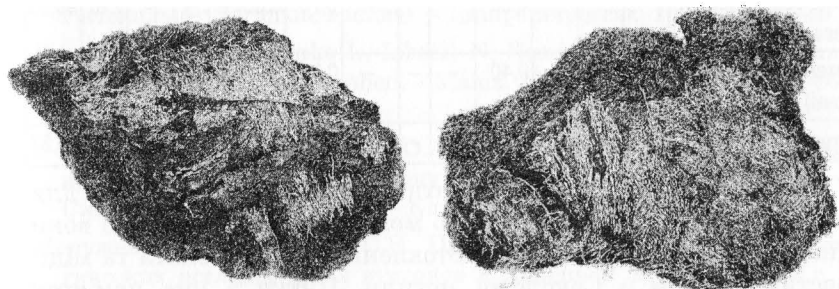


Рис. 1, 2. Фрагменти „золотої парчі” з сарматського поховання біля с. Чугуно-Крепінка.

Аналіз золотних ниток з чугуно-крепінського поховання показав¹¹, що технологія їх виготовлення була ідентична тій, що використовувалася для ниток з Соколової могили. На відміну від середньовічних золотних ниток, де чітко простежується

структура спіралі, нитки, що збереглися з поховань ранньої залізної доби зазвичай нагадують золоту трубочку: краї золоті стрічки дуже щільно прилягають один до одного, не рідко один край накладається на інший, в результаті чого нитки виглядають цілнзолотими. Товщина золотних ниток може бути різною – від дуже тонких до порівняно крупних. Аналогічно типології ниток з Соколової могили вони традиційно поділяються на три типи: тонкі, середні та товсті¹². Проте варто брати до уваги, що така типологія є в значній мірі умовною. Зазвичай одні й ті самі вироби (особливо великі) розшиті нитками різної товщини: на одних виробах зустрічаються тонкі і середні, або середні і товсті нитки. Товщина золотних ниток, вочевидь залежить від низки факторів: традицій та технологічного рівня майстерень, хімічного складу металу, товщини органічної основи, тощо.

Аналіз чугуно-крупінських ниток показав, що за товщиною, та хімічним складом вони дуже близькі з “середніми” нитками з Соколової могили (див. таб. 1). За набором основних складових елементів близько до них стоять і інші екземпляри з поховання біля с. Ковалівка.

Таблиця 1.

Комплекс	Cu	Ta	In	Sn	Pb	Zn	Bi	Ag	Sb	As	Fe	Ni	Pt	Au
Тілля-Тепе ¹³	1	-	-	0,001	0,01	-	0,001	1	-	-	0,1	0,01	0,01	97,86
Соколова могила (товсті) ¹⁴	1,33	-	-	-	-	-	-	24,92	-	-	-	-	2,09	71,65
Соколова могила (середні) ¹⁴	-	-	-	0,35	-	-	-	0,70	0,05	-	-	-	2,97	95,93
Соколова могила (тонкі) ¹⁴	-	1,86	-	0,40	-	-	-	0,74	-	-	-	-	2,69	94,32
Чугуно-Крупінка ¹⁴	-	-	0,03	0,23	-	-	-	0,48	-	-	-	-	2,89	96,37

Спектральний аналіз золотних ниток від футляра для дзеркала з Першого Ісаківського могильника показав, що вони „аналогічні за технологією виготовлення, вмісту золота та міді” товстим ниткам з Соколової могили. Нитки з цих пам’яток досить близькі і „за морфологічними властивостями, типом деформації та структурою поверхні”¹⁵. Від хімічного складу залежав колір металу: від яскраво – жовтого до світло-червоного. Дещо осторонь, за своїм хімічним складом, стоять нитки з некрополю Тілля-Тепе. Однак за технологією

виготовлення, та товщиною смужок, з яких було скручено нитку, вони відповідають товщині вже досліджених на сьогодні сибірських та сарматських екземплярів – 3 – 10 мк.¹⁶

Вочевидь, однаковий хімічний склад та товщина металу, єдині технологія виготовлення та морфологічні ознаки ниток з синхронних, проте розташованих на величезній відстані один від одного пам'яток Поволжя, Прикубання, України та Північного Афганістану передбачають єдину технологічну школу, за традиціями якої виготовлялись золотні нитки.

Особливістю чугуно-крепінської знахідки є те, що судячи за все, з золотних ниток було виткано тканину чи стрічки, що використовувались для виготовлення чи декорування взуття. Структура плетіння цієї тканини простежується досить чітко, що дозволяє розрізнити основу та уток. Можна припустити існування певних традицій златоткацтва у I тис. н.е. Нажаль, недостатність матеріальної бази не дозволяє зробити висновки про розповсюдження та можливі центри виготовлення золотої парчі. Однак, тотожність ниток, що застосовувались для виготовлення тканини з тими, що використовувались для гаптування, дають змогу припустити, що зародження і розвиток златоткацтва та золотного шиття проходили в межах єдиної технологічної школи.

Примітки:

- ¹ Шепко Л.Г. Археологічні вивчення Донецького краю в 1965–1985 р. // Регіональне і загальне в історії. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 46–49.
- ² Simonenko A., Marchenko I., Liberis N. Romischen importe in sarmatischen und maeotischen graben. – Mainz, 2008. – S. – 17–20, 35, 65–66, taf. 56–66.
- ³ Мордвинцева В.И., Трейстер М.Ю. Произведения горевтики и ювелирного искусства в Северном Причерноморье. – 2 в. до н.э. – 2 в. н.э. – Симферополь – Бонн, 2007. – Кат. А 382.1 – А 382.6
- ⁴ Моруженко А.А., Санжаров С.Н., Посредников В.А. Отчёт об археологических исследованиях курганов в Донецкой области в 1984 г. / НА ІА НАНУ. – С. 24–25.
- ⁵ Засецкая И.П. Савроматские и сарматские погребения Никольского могильника в Нижнем Поволжье // Труды ГЭ. – Вып. 20. – 1979. – С. 87–113; Иерусалимская А.А. К сложению художественного шелкоткачества в Согде // Средняя Азия и Иран. – Л., 1972. – С. 64–83; Лубо-Лесниченко Е.И. Древние китайские ткани и вышивки V в.

- до н.э. – III в. н.э. в собрании Государственного Эрмитажа. – Л., 1961; Лубо-Лесниченко Е.И. Китай на шелковом пути. – М., 1994; Майтдинова Г. Шелка Бактрии – Тохаристана // Культурно-историческое единство Евразии и Великий шелковый путь. – М., 1993. – С. 33–41.
- ⁶ Фехнер М.В. Некоторые данные о внешних связях Киева в XII в. // Культура средневековой Руси. – М., 1974. – С. 56–31; Фехнер М.В. Золотное шитье Владимиро-Суздальской Руси // Средневековая Русь. М., 1976. – С. 35–40; Фехнер М.В. Золотное шитье древней Руси // Памятники культуры. Новые открытия. Письменность, искусство, археология. – М., 1978. – С. 56–68; Фехнер М.В. К истории торговых связей Руси со странами Востока в домонгольское время // Кавказ и Средняя Азия в древности и средневековье. – М., 1981. – С.13–17; та ін.
- ⁷ Писарев С.А., Устинов С.В. Комплексное исследование археологических материалов из раскопок Тилля-Тепе // Сарияниди В.И. Храм и некрополь Тилля-Тепе. – М., 1989. – С. 235–237; Черных Е.Н. Химический состав золотых изделий из погребений Тилля-Тепе // Сарияниди В.И. Храм и некрополь Тилля-Тепе. – М., 1989. – С. 237 – 239; Ёлкина А.К. О тканях и золотном шитье из Соколовой могилы // Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге. – К., 1986. – С.131 – 135; Голиков В.П. Исследование золотных нитей шитья // Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге. – К., 1986. – С. 135–140.
- ⁸ Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье. Хозяйство. Материальная культура. М., 1995. – С. 87–88.
- ⁹ Вязьмитина М.И. Сарматские погребения у с. Ново-Филиповка // ВССА. – М., 1954. – С. 241; Шрамко Б.А. Древности Северского Донца. – Харьков, 1962. – С. 243–244.
- ¹⁰ Веселовский Н.И. Курганы Кубанской области в период римского владычества // Труды XII археологического съезда. – М., 1905. – Т. 1. – С. 355–357; Вязьмитина М.И. Сарматские погребения у с. Ново-Филиповка // ВССА. – М., 1954. – С. 241; Дворниченко В.В., Федоров-Давыдов Г.А. Памятники сарматской аристократии в Нижнем Поволжье // Сокровища сарматских вождей и древние города Поволжья. – М., 1989. – С. 8; Засецкая И.П. Савроматские и сарматские погребения Никольского могильника в Нижнем Поволжье // Труды ГЭ. – Вып. 20. – 1970. – С. 97–98, 110; Ковпаненко В.П. Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге. – К., 1986. – С. 46–49; Ростовцев М.А. Скифия и Боспор. – Л., 1925. – С. 222–223; Рыков П.С. Суловский курганный могильник. – Саратов, 1925. – С. 15; Сарияниди В.И. Храм и некрополь Тилля-Тепе. – М.,

1989. – С. 51, 88, 113; Шилов В.П. Очерки по истории древних племен Нижнего Поволжья. – Л., 1975. – С. 157; Шрамко Б.А. Древности Северского Донца. – Харьков, 1962. – С. 243–244.

- ¹¹ Велика подяка Л.С. Ключко за докладну консультацію, пиру допомогу та цінні поради, надані в процесі дослідження.
- ¹² Голиков В.П. Исследование золотых нитей шитья // Ковпаненко В.П. Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге. – К., 1986. – С. 139.
- ¹³ Дані подаються за: Сариниди В.И. Храм и некрополь Тилля-Тепе. – М., 1989. – С. 238.
- ¹⁴ Дослідження були зроблені на базі лабораторії КНТУ на рентенофлюорисцентному спектрометрі Elvax '03.
- ¹⁵ Голиков В.П. Указ. соч. – С. 137–139.
- ¹⁶ Голиков В.П. Указ. соч. – С. 139; Писарев С.А., Устинов С.В. – С. 236.